

KARA KİTAP'TA İDELEŞTİRME YAHUT ÖZGÜR VE ERGİN OLMA SORUNU

Doç. Dr. Oğuz ÖCAL *

ÖZ: Orhan Pamuk'un *Kara Kitap*'ı, insan varlığını tehdit eden unsuru, ideleştirememeye yahut ergin ve özgür olmama durumu olarak görünüşe çıkararak bir romandır. Bir kavram olarak ideleştirme, insanın kendisinden veya dünyadan kaynaklanan herhangi bir olumsuz hususu, anlamlandırıp aşması ve bir kararlılık durumuna ulaşması demektir. Aynı zamanda içinde bulunan bir durumun ismi de olan ideleştirme, farkında olunsun ya da olunmasın, daima mümkün bir olanağı sorumlu bir şekilde gerçekleştirmeyi içerdiği için, özgür ve ergin olmanın açımlarından birisidir. Dolayısıyla ideleştirme, özgür ve ergin olma; özgür ve ergin olma ise ideleştirme demektir. İdeleştirmenin insan için en dikkate değer başarısı ise iç içe geçtiği durumlarda birlikte, cesur kararların yolunu açabilmesidir. Bir diğer ifadeyle insan, anlamlandırabildiği kadar insandır. Özgür ve ergindir. Kısaca bu şekilde sınırlayabileceğimiz ideleştirme, genellikle insanların sözleri ve eylemleriyle görünüşe çıkar. Bu fenomen *Kara Kitap*'ta ise, asıl kişi Galip'in yaşadığı karşılaşmalarla açılan olanaklarını kapatması şeklinde kendisini gösterir. Yazıda *Kara Kitap*, bu iddiaya bağlı olarak ideleştirme, özgür ve ergin olma kavramları bağlamında ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Orhan Pamuk, *Kara Kitap*, ideleştirme, özgür ve ergin olma.

The Problem of Ideation or Being Free and Adult in *Kara Kitap*

ABSTRACT: Orhan Pamuk's *Kara Kitap* is a novel that exposes the element that threatens human existence as a condition of not being able to ideate or the situation of not being adult and free. Ideation as a concept is to give the meaning and overcome to

* Kırıkkale Üni. Fen-Edebiyat Fak. Türk Dili ve Edebiyatı Böl.
ogzocal@yahoo.com

Gönderim Tarihi: 06.12.2017 Kabul Tarihi:05.10.2018

any negative situation originating from person's self or the world and to achieve to a determination situation. At the same time, ideation is also the name of a situation which one is in. Being noticed or not, ideation always contains to realize the possible opportunity in a responsible way. Also, ideation is one of the openings of being free and adult. Thereby, ideation means to be free and adult; being free and adult mean ideation. The most significant success of ideation for human is to be able to facilitate to make brave decisions opening the way of existence. In other words, human is human as he/she was gives the meaning; free and adult. In short, the situation of ideation that we can limit in this way usually appears with people's words and actions. In *Kara Kitap* this phenomenon shows itself in main character Galip's closures of provided opportunities as a result of encountering reality of himself and people. In this study, *Kara Kitap* is evaluated in the context of ideation, being free and adult as the abovementioned claim's founding factors.

Keywords: Orhan Pamuk, *Kara Kitap*, ideation, being free and adult.

Giriş: İdeleştirme, Özgür ve Ergin Olma İlişkisi

Türk edebiyatının yayınlandığı günden bu yana gerek yoğun imgesel içeriği gerekse özgün biçimi nedeniyle çok dikkati çeken romanlarından birisi olan *Kara Kitap*, insan varlığını tehdit eden unsuru ideleştirememeye, ergin ve özgür olmama durumu olarak görünüşe çıkaran bir romandır. Ayrı ayrı birer içeriğe sahip olan ideleştirme, özgür ve ergin olma kavramları, neyi ifade eder ve bu kavramların imlediği hususlar, Orhan Pamuk'un *Kara Kitap* romanında nasıl görünüşe çıkar?

Burada önce ayrı ayrı ele alınacak, daha sonra da birbiriyle içsel bağlantıları ortaya konacak kavramlardan ilki olan ideleştirme, felsefi antropolojiye göre, insanı insan kılan varlık şartlarından birisidir ve kısa bir ifadeyle, *anlamlandırarak aşmak* demektir (Mengüşoğlu, 1988: 156). Aynı zamanda içinde olunan bir durumun ismi de olan ideleştirmenin birbiriyle iç içe geçmiş iki boyutu vardır: O, her şeyden önce, *anlam ile değer vermeyi* bildirir. Daha sonra ise, verilen anlama bağlı olarak insanın tinsel nitelikli şeyleri *aşıp geçmesi* durumunu işaret eder. Bir diğer ifadeyle anlam ve değer vermek, aşmak; aşmak ise, anlam ve değer vermek demektir ve anlamlandırıp aşmak, her iki boyutuyla da gerçekleştirilmesi mümkün olanı imlediği için, özgürlüğün açılımlarından birisi olarak dikkati çeker. Dolayısıyla ideleştirme, farkında olunsun ya da olunmasın hem anlam verip aşmayı hem de bir olanağın sorumlucu değerlendirilmesini içerdiği için, aynı zamanda özgür olmak de-

mektir. Özgür olmak ise, bir olanağa anlam ve değer vermek olduğundan, zorunlu olarak ideleştirmektir, diyebiliriz.

İdeleştirme, iç içe geçtiği özgürlükle birlikte, insan için hayatı pek çok şeyi başarır. Öyle ki insan, ideleştirebildiği için kendisine veya dünyaya ait unsurlara takılmadan yoluna devam eder. Yaşadığı dünyadan kaynaklanan riskler nedeniyle tehlike altında olan kişisel ve toplumsal bütünlüğünü kurar; yabancılaşmışlığını aşır devamlılığını sağlar. Dış dünyanın nihilizme düşürebilen gerçekliğine karşı kendisini konumlandırabilir. Yaşamın içinde tükenmek üzere olana, yeni bir başlangıçla kendisini tazeleme imkânı sunar. Dolayısıyla yeni umutların yeşermesine olanak sağlar. Özellikle yaşanan hayal kırıklarından sonraki yeni başlangıçların temelinde, bir anlamlandırma şekli olarak ideleştirmenin olduğunu söylemek hatalı olmaz. İdeleştirmenin en büyük başarısı ise, bireyci ve maddeci varoluşun değer vermediği sahil özgürlüğe gösterilebilecek ihtimamın önünü açmasıdır, diyebiliriz. İnsan, söz konusu yeteneği olduğu için, sıradanlık durumunu aşarak yitirmek üzere olduğu varlığına bir direniş ve diriliş değeri oluşturabilmektedir.

Eğer insan eylemlerini gerçekleştirirken engellerle karşılaşarsa, o zaman eylemlerine verdiği anlam kendiliğinden ortaya çıkar; insan ya bu engelleri ortadan kaldırmaya çalışır yahut da bu engellerle karşılaşmayan bir başka yol seçer. Her iki hâlde de insan yeni bir yolda yürümek zorundadır. Yeni bir yolda yürümek demek, yeni anlamda eylemler gerçekleştirmek demektir. Şimdi insan, eylemlerinin anlamını sorar; çünkü insanın daima eylemlerini ideleştirmek, onlara anlam vermek olanağı vardır (Mengüşoğlu, 1988: 150-151).

Bir olanak değerlendirmesi olarak ideleştirme, sadece özgür olma ile değil, aynı zamanda ergin olma (büyüme) ile de ilişkili bir kavramdır. Bu durumda ergin olma nedir, ideleştirme ile nasıl bir ilişkiye sahiptir?

Aydınlanma düşüncesinin de en esaslı kavramlarından birisi olan ergin olma (büyüme), en kısa ifadesiyle çocukluk dogmasından da yetişkin umutsuzluğundan da çıkmak demektir (Neiman, 2017: 9-23). Açarak ifade edersek çocukluk dogması, dünyanın varolan durumu ile olması gereken hâli arasındaki boşluğun, -yani sorunun, uzaklığın, mesafenin- kapatılabileceğine dair gerçekçi olmayan bir umudu ifade eder. Yetişkin umutsuzluğu ise, bir nihilizm şekli olarak öncelikle varolan ile olması gereken arasındaki boşluğun doldurulamayacağına dair ön anlama ve yorumlamayı,

daha sonra da söz konusu zıddiyete yönelik yoğun bir değersizleştirmeyi işaret eder. Bu iki hususu dikkate alır, az önceki tanımı genişletip yinelersek ergin olma, kişinin aklını ve iradesini kullanarak çocukluk dogmasını da yetişkin nihilizmini de aşması; koyduğu anlam, amaç ve hedeflerle kendi kendisini belirleyip biçimlendirmesi demektir (Neiman, 2017: 117-118).

Çocukluğun aşılmasını imleyen ergin oluş aynı zamanda, kararlılığı aydınlatıp parçalı olanı bütünleştirmek ve sorumsuz nitelikli gündelik oluşu sorumlu tarihselliğe dönüştürmek demektir. Bütün bu yönleriyle de ergin olma, açık bir şekilde ideleştirme ile özgür olmanın bir açılımı olarak dikkati çeker. Hatta bu durumlardan birisinin olduğu yerde, diğerleri de zorunlu olarak mevcuttur. Bunun için de bir yerde ideleştirme sorunu varsa orada zorunlu olarak özgürlükle ergin olma sorunu da vardır. Ergin ve özgür olma sorununun olduğu yerde de zorunlu olarak ideleştirme sorunu vardır, denilebilir.

(...) Aydınlanma, insanın kendi sorumlu olduğu rüşt yoksunluğundan çıkması olarak tarif edilir. Rüşt yoksunluğunu seçmemizin nedeni, tembelliğimiz ve korkumuzdur: Karar vermeyi başkalarına devretmek ne kadar da konforludur düşünsenize! (...)

Büyüme, bilmekten ziyade cesaret etmekle ilgili bir meseledir. (...) Daha da mühimi, cesaret hayatınızın içinden geçen yarıklarla birlikte yaşamayı da gerektirir. Bu yarıklar ne denli büyük olursa olsun, aklın idealleri bize dünyanın nasıl bir yer olması gerektiğini, deneyim ise dünyanın olması gerektiği gibi bir yer olmadığını söyler durur. İşte büyüme- ikisinden de vazgeçmeden- bu ikisi arasındaki uçurumla yüzleşmeyi gerektirir (Neiman, 2017: 13-14).

Buraya kadar yapılan açıklamalarda da görüleceği gibi ideleştirme, aşım geçmeyi ve değişerek devam etmeyi; ideleştirememeye ise takılıp kalmayı ve sorumluluk üstlenmemeyi işaret eder. Olumlu ve olumsuz iki boyutu olan bu fenomen, *Kara Kitap* romanında ise kendisini, asıl kişi Galip'in yaşadığı karşılaşma deneyimlerinden sonra açılan olanaklarını kapatması şeklinde görünüşe çıkarır.

Aktif Bekleyenlerle Karşılaşma ve İlk Seçim

Romanın asıl kişisi olan Galip, İstanbul'da kendisine ait bürosu olan bir avukattır. Amcasının kızı ve aynı zamanda karısı da olan Rüya ile birlikte, ailesine ait bir apartman dairesinde yaşamak-

tadır. Çift, üç yıllık evlidir ve İstanbul'da, farkındalık seviyesi düşük, küçük ve gündelik durumların dışında herhangi bir şeyi kendilerine sorun etmeden yaşamlarını sürdürmektedir. Tekrarlardan oluşan ve her şeyin normal olduğu günlerin birisinde, “belli belirsiz bir yerdeki bilinmeyen hayatın neşe ve eğlencesini kaçırmaktan şikâyetçi gözüken” (56) Rüya, on dokuz kelimelik bir not bırakarak ortadan kaybolur. Karısının kaybolması, Galip'i hem yalnız bırakır hem de onu varoluşsal nitelikli bir boşluğa düşürür. O, böyle çaresiz bir durumda iken karısını aramaya ve onu bulup eve getirmeye karar verir ve bunun için de polisiye romanların kahramanlarını taklit ederek hemen işe koyulur. Önce bir dedektif gibi, karısının bulunabileceği adresleri gözden geçirir ve karşısına çıkan olasılıkları eler. Daha sonra da karısının muhtemelen eski kocası Mehmet Yılmaz'a dönmüş olabileceğini düşünür ve üniversiteden arkadaşı olan Saim'in arşivinden de yararlanarak onun adresine ulaşır. Eski bir devrimci olan Mehmet Yılmaz, hâlihazırda sürdürülen işbirlikçi yaşamdan uzak durmak için şehrin dışında yaşamayı tercih etmiştir. Kendisini ziyaret eden Galip'i iyi karşılar ve evinde misafir eder. Ancak kısa süren bu sorgu esnasında, ortaya, Galip'i tatmin edecek bir sonuç çıkmaz. Beklediğini bulamadığı gibi ülkenin durumuna dair uzun bir monoloğa da maruz kalan Galip, Mehmet Yılmaz'ın evinden ayrılır ve şehir merkezine döner. Bu dönüşü, beklemedik bir tesadüfe sahne olur ve Galip, taklit kişilikli olduğu için kendisini sinema sanatçılarıyla özdeşleştiren bir hayat kadını ile tanışır ve onunla birlikte olur. Bu arada amcasının oğlu olan Celal Sâlik'in Rüya ile aynı gün ortadan kaybolduğunu ve bir süredir de çalıştığı gazeteye uğramadığını öğrenir.

Galip için Celal, kendisini gerçekleştirmiş birisidir. O, bu bilge üstadının otuz beş yıldır sürekli yazılarını takip etmekte ve kendisini, onun sadık bir okuru ve çırağı olarak görmektedir. Bir yandan karısını arayan bir yandan da belki bir ipucu bulurum diye Celal'in köşe yazılarını okumaya devam eden Galip, Mehmet Yılmaz'la konuştuktan, genelev kadınından ayrıldıktan ve Celal'in “Hepimiz Onu Bekliyoruz” isimli köşe yazısını okuduktan sonra, ilk kez esaslı bir şekilde, kendi durumuyla karşılaşır. Onun sırayla ilişki kurduğu bu üç kişinin ortak özelliği ise, aktif birer bekleyen olmasıdır. Öyle ki o kişilerden birisi olan Mehmet Yılmaz, eski bir devrimcidir ve proletaryanın düzeni değiştirip insanlığı kurtarmasını ummaktadır. Genelev kadını, kısmî irade felci içindedir ve kendisini kurtaracak bir kahramanı veya kendi ifadesiyle “onu” (149), yani Mehdi'yi beklemektedir. Celal ise varoluşun anlamını yitirmiş umutsuz birisidir ve insanın kendisi olmakta direndiği için

acı çektiğini düşünür. Bunun için de insanın yapabileceği en güzel şeyin başka birisini taklit etmek olduğunu söyler (69). Daha da önemlisi, iradesi felç olmuş birisi olarak aynı coğrafyada birlikte yaşadığı pek çok insan gibi, Mehdi'nin sahneye çıkarak her şeyi düzeltmesini bekler.

Galip, henüz Celal gibi değildir, umutludur, yani Mehdi'nin gelip her şeyi düzeltmesini beklemez. Ancak öte yandan Celal'den sorunlarının çözümü için, kendisine yardım etmesini beklemekten de geri kalmaz. Üstelik bir süre sonra da sağlam bir kendilik değeri olmadığı için, yaşamın sırrına ulaşmış bir kahraman gibi yücelttiği Celal'in yerine geçmek ve onun "anlattığı dünyada" (97) yaşamak ister. "Bir gün başka birisi olabileceğini hayal" (108) eden Galip, karısının kendisini terk edişinden ve özellikle de Celal'in o yazısını okuduktan sonra, beklediği gibi olmasa da "olmak istediği yeni insanı ve yenedünyayı hatırlatan bir kapının eşiğine yaklaştığını" (108) hisseder. Daimî bir kendilik nefreti de olduğu için, günden güne huzursuzluğu artar. Böyle bir durumda iken ilk fırsatta, Celal'in temsilciymiş gibi yaparak onun yerine geçer ve İngiliz gazetecilerle görüşür. Daha sonra da onlarla birlikte Celal'in daha önce bir köşe yazısında bahsettiği Merih Manken Atölyesi'ni gezer ve gördüğü mankenler karşısında şaşkınlığa uğrar. Merih Manken Atölyesi, Bedii Usta'nın iki yüz yıllık modernleşme tarihimizin basit bir taklit olduğunu iddia eden ve nefret ettiği bu taklit oluşumunu, mankenler aracılığıyla anlatmaya çalıştığı simgesel nitelikli bir iş yeridir. O, bu iş yerini gezerken o güne kadar bütünüyle farkına varamadığı kendisi olamama durumu ve anlamsal boşluğuyla karşılaşır. Yaşadığı bu karşılaşma deneyimi çok rahatsız edici olduğu için ondan kaçarcasına baskın ve suçlayıcı bir tavır takınarak sorumluluk kendisinin değil de Celal'in imiş gibi düşünmeye başlar. Ardından da hem ona kızar hem de ondan ortaya çıkarak sorunlarını çözebilmesi için kendisine yardım etmesini bekler.

Bütün bunlardan ve özellikle de manken atölyesinde yaşadığı deneyimden sonra Galip, sınır duruma gelir. Çevresindeki insanlar, önceleri anlamlı bir yaşam sürerken şimdi anlamı da yaşamın sırrını da yitirmiş birer durumdadır ve çaresiz bir şekilde, kendilerini kurtaracak bir kahraman beklemektedir. Bu bir gerçekliktir ve Galip de içinde bulunduğu durum bakımından onlara benzer. Hem bir yitim deneyimi yaşayarak anlamsal boşluğa düşmüştür hem de o durumda iken bir kurtarıcı beklemektedir. Bu çift taraflı gerçeklik ise, tamamıyla farkına vardığında onu, özgürlüğüyle karşı karşıya getirir ve ona iki olanak sunar. O, ya varolan durumunu aşarak

özgür ve ergin bir insan gibi kendilik değerlerini yeniden oluşturacak ya da onlar gibi aktif bir bekleyen olarak kalacaktır. Bir diğer ifadeyle Galip ya kendisini açacak ya da olduğu gibi kalacaktır. O, hem onlar gibi tevekkül ederek yaşamının kendisine göre olmadığını düşünür, beklemeyi olumsuzlar hem de sorun olarak gördüğü durumunu aşmak istemez. Bunun için de önceden beri benzemek istediği Celal'i taklit etmekten başka çaresi kalmamış gibi yaparak ikinci olanağı tercih eder.

(...) Yukarıda odaların birinde, rehberin üzerinde durmadığı bir dizi 'sıradan vatandaş' mankeni görünce, onlarla aynı yazgıyı paylaştığını, aynı şeyleri düşündüğünü hissetti: Bir zamanlar, hep birlikte, anlamlı bir hayat yaşamışlardı, ama bilinmeyen bir nedenden, bu anlamı, tıpkı hafızaları gibi kaybetmişlerdi şimdi. Bu anlamı yeniden bulmaya her kalkışlarında, hafızalarının örümcekli dehlizlerine her girişlerinde kayboldukları için, akıllarının kör karanlık sokaklarında dönüş yolunu bulamadıkları için, hafızalarının dipsiz kuyusuna düşmüş yeni hayatın anahtarını hiçbir zaman bulamadıkları için evlerini, yurtlarını geçmişlerini, tarihlerini, kaybedenlerin çaresiz acılarına kapılıyorlardı. Bu evden uzak kalma, yolunu kaybetme acısı öyle şiddetli, öyle dayanılmazdı ki, artık kayıp anlamı, ya da esrari hatırlamaya bile kalkmadan yalnızca sabretmek, sessizce sonsuzluk zamanının tevekkülle beklemek en iyisiydi. Ama Galip yeryüzüne yaklaştıkça bu boşucu bekleyişe katlanamayacağını, aradığını bulamadan huzur bulamayacağını da seziyordu. Geçmişini, belleğini, hayallerini kaybetmiş biri olmaktansa, başkasının kötü bir taklidi olmak da iyi değil miydi? Demir merdivenlerin eşğine geldiğinde, kendini Celal'in yerine koyarak bütün mankenleri, onları yaratan düşünceyi küçümsemek istedi (...) (192).

Kendini Koyuverenlerle Karşılaşma ve İkinci Seçim

İlk seçimini bu şekilde yaparak özgürleşme olanağını kapatan Galip, İngiliz gazetecilerle birlikte Merih Manken Atölyesi'nden yeryüzüne çıktıktan sonra, ortaokuldan arkadaşı olan Belkıs'la karşılaşır. Takıntılı bir şekilde Rüya ile Galip'i takip eden ve özellikle de Rüya'yı taklit eden Belkıs, kendiliği güçsüz olan bir kadındır ve bu başkası olma takıntısının "uzun yıllar boyunca" "gizli tutulması gereken bir hastalık olduğuna" (201) inanmıştır. Tutunabileceği bir değer oluşturmak yerine, ömrünün yarısını bir başkası olmak isteyerek, diğer yarısını ise geçip giden yıllara pişman olarak geçiren Belkıs, hayran olduğu Galip'le birlikte olur. Onu etkilemek için de Celal'in bir köşe yazısı olarak kaleme aldığı

Şehzadenin Hikâyesi isimli metni, sanki kendisi yazmış gibi yaparak Galip'e anlatır. Ancak Galip, hikâyenin Celal'e ait olduğunu bildiği için, ne onu dinler ne de Belkıs'la ilgilenir. Akli fikri kendisindedir ve kafası çok karışık bir durumdadır. Böyle bir durumda iken bir dedektif gibi iz sürerek ortadan kaybolan Celal'in bütün köşe yazılarını okur ve onların birer benzerini kendisinin de yazabileceğine karar verir. Aldığı bu karardan sonra ise içinde bulunduğu kötü durumunun sorumlusu kendisi değil de bilinmez bir kişiymiş gibi düşünmeye başlar ve daha da ileri giderek o durumun sorumlusu olarak "bir gizli el" (213) varlığını ima eder. Bu, suçlayıcı nitelikli bir yansıtmadır ve her şeyden önce, öznesinin ergin ve özgür bir kendilik değerinin olmadığını işaret eder. O, aldığı bu çocukça ve suçlayıcı tavrından sonra, yaşamını düğümleyen gizli elin sırrını çözebilmek için Celal'in sadece köşe yazılarını değil, o güne kadar yazdığı her şeyi okuma isteğine kapılır. Aldığı bu yeni karardan sonra da başkasına ait olan bir dünyayı sahiplenmek için işe koyulur.

Bireyci dünyada başarıların da başarısızlıkların da sorumluluğu öncelikle ve çoğunlukla bireyin kendisine bağlanır ve bunun için de o anlayışın egemen olduğu dünyada yaşayanlar hem hikâyelerini oluşturmak hem de onu sürekli gözden geçirmek zorundadır. Bu bakımdan Galip, öyle bir dünyada yaşadığının da orada bulunanların diri kalabilmek için birer hikâyeye sahip olması gerektiğinin de farkındadır. Ancak çevresindekilerin ne böyle bir hikâyesi vardır ne de onlar gerçeklik tarafından içlerinin boşaltılmış olduğunu bilir. Çoğunlukla müphemiyetin içinde gizlenen bu kişiler, bakarlar ama görmezler. Kinik nitelikli fayda zarar diyalektiği ile duyup düşünürler ve değerleri sorun etmeden yaşama kendilerini koyuverirler.

Galip, bir süre önce almış olduğu Celal'in yerine geçme kararından kuşku duyduğu ve ne yapacağını kestiremediği için zor bir durumdadır. O, bu durumda iken insanların çoğunlukla özgünlüğü sorun etmeden kendilerini yaşamın akışına bırakıverdiklerini fark eder. Bu farkındalığı ise, onu içinde bulunduğu kaygılı durumuyla karşılaştırır ve özgürlüğüyle baş başa bırakır. İki olanak vardır karşısında: O, bu karşılaşmadan sonra, kendisi olabilmek için her şeyi gözden geçirip yeni bir başlangıç yapacak ya da onlar gibi kendisini koyuverip başkalaşacaktır. O, daha önce yaptığı gibi, bu seçiminde de çok emek gerektireni değil, sıradan ve kolay olanı yeğler. Emeğiyle tutunabileceği bir kendilik değeri oluşturmak yerine, Celal'in ortadan kaybolduğu için boş kalan yerine geçmeye

karar verir ve böylece “eski mutsuz kişiliği”ni (222), olumlu olarak değil de olumsuz olarak aşar. Özgür ve ergin bir insan gibi anlam verememiş olur.

Oysa bir başkası olabilmek için, insan bütün gücünü kullanmalıydı. Taksim Meydanı'na çıktığında Galip, içinde bu amaçla bütün iradesini harekete geçirecek bir kararlılık hissetti. “Ben başkasıyım” dedi kendi kendine. Hoş bir duyguydu bu, yalnız ayaklarının altındaki buzlu kaldırımların, Coca-cola ve konserve ilanlarıyla çevrili bütün meydanın değil, kendi kişiliğinin de tepeden tırnağa değiştiğini hissediyordu (...) Adlandırma istemediği bir başka kişinin anıları ve kederiyle yüklü bir müziğin, içinde yeni bir hayat gibi yükseldiğini hissetti. (...) “Daha o sırada kendimi Celal olduğuma bütünüyle inandıramamıştım” diye düşünecekti o zaman (220-221).

Büyünün Çözülüşü, Hayal Kırıklığı ve Üçüncü Seçim

Üst üste iki defa seçim yaparak kendisi olmaktan uzaklaşan Galip, büründüğü kişiliğin imkânlarını çok “çekici” (222) bulur ve yasa dışı bir yolla edindiği anahtarla Celal'in evine girer ve onun yerine yerleşir. Ardından da çok heyecanlı ve yoğun bir şekilde Celal'e ait her şeyi, bir iz bulabilirim düşüncesiyle okumaya, anlamaya ve yorumlamaya çalışır. Ancak araştırıp bulmak da okuyup anlamak da risklidir. Öyle ki Galip, okudukça, taklit ettiği kişiye ait zihnindeki imgenin “yavaş yavaş değiş”meye (248) başladığını fark eder. Ve aslında Celal'in özgün değil, sadece Mesnevi'den aldığı pek çok hikâyeyi “çağımız İstanbul'una uyarla”yan (253) yetenekli bir yazar olduğunu anlar. Ona göre Celal, okuduğunu özümleyip kendisine mal etme konusunda son derece usta birisidir ve marifeti, yeni bir şey yaratmakta değil, söylenmiş olanı, kıyısından köşesinden değiştirerek yeni bir şey üretmekte görür. Böyle düşündüğü için de otuz beş yıllık yazı hayatı boyunca kaleme aldığı köşe yazılarının çoğunluğunu, bu şekilde başkalarından alarak oluşturmuştur ve itiraf ettiği gibi bu durumu da bir sorun olarak görmez.

Kendisine örnek olarak aldığı kişinin gerçeğine dair aydınlandıktan sonra hayal kırıklığına uğrayan Galip, bu durumun yönlendirmesiyle iyimserliğini de yitirir ve yeniden özgürlüğü ile karşılaşır. Yine iki esas olanak vardır karşısında. O, ya aslında nazire ustası olan Celal'i taklit etmekten vazgeçerek kendisini aşacak ya da taklitçi olma durumunda kalacaktır. Ya kendisi olacak ya da varolan durumunu olduğu gibi bırakarak yaşadığı hayal kırıklığı-

ğıyla birlikte gelen tecrübî bilgiyi israf edecektir. Galip, önceki seçimlerinde olduğu gibi, bu seçiminde de açılanı kapatır. Olanaklar arasından kendine yeni bir başlangıç imkânı sunan birinci olanağı değil de ikincisini tercih ederek sorumluluğu ötekilere atar ve içinde bulunduğu durumu Celal ile Rüya'nın kendisine kurdukları "bir oyunun parçası olarak" (259) görmeye devam eder. O, açılan olanağı bu şekilde kapatırken aslında ideleştiremeyen birisi olduğunu, dolayısıyla da özgür ve ergin olma sorununu aşamadığını ortaya koymuş olur:

(...) Sekiz saatlik bir okuma sonunda kafasındaki Celal imgesi bütünüyle değişmiş, böylece sanki kendisi de başka birisi olmuştu. Sabah iyimserlikle dünyaya inanırken, sabırla çalışarak bu dünyanın kendisinden sakladığı temel bir sırrı çözebileceğini saflıkla düşünürken, içinde bir başka biri olma özlemi yoktu hiç. Ama şimdi, dünyanın sırları kendinden uzaklaştıkça ve tanıdığı sandığı bu odadaki eşyalarla yazılar bilinmedik bir dünyanın anlaşılmasız nesnelere ve kimliğini çıkaramadığı yüzlerin haritasına dönüştükçe Galip, bütün dünyayı umutsuz ve sıkıcı bakışla gören kişiden kurtulmak bir başkası olmak istiyordu. (...) (258).

Yeniden Başlama Olanağı ve Dördüncü Seçim

Celal'in özgün bir yazar olmadığını anladıktan sonra seçimini yapan Galip, ne uğradığı hayal kırıklığını aşmak ister ne de kendisini yalnız bırakarak mağdur edenleri unutabilir. O, bu saplantılı durumda iken yapılabileceği en iyi şeyin okumaya devam etmek olduğunu düşünür ve öncesine göre çok daha ısrarlı bir şekilde, Celal'in yazılarına yoğunlaşır. Aldığı bu karardan sonra evde bulunan bütün yazılı şeyleri, özellikle de biriktirilmiş köşe yazılarını, saklanmış sinema biletlerini, bulabildiği bütün yıllıkları, albümleri, şuradan buradan toplanmış fotoğraflarla dolu bütün kutuları "sarhoş gibi" (273) karıştırır. Sonra da Celal'in "İstanbul'un Gizli Kalmış Köşeleri" başlıklı köşe yazılarını okur ve onun "bütün yazı hayatı boyunca yalnız okuyucularını değil, kendisini de" (275) aldatmış olduğuna kanaat getirir. Yaşadığı bu aydınlanmadan sonra yeniden hayal kırıklığına uğrar ve her şeyde bir gizem ararken en yakındakini göremediği için kendisine kızar. Hem üzgün hem de öfkelidir ve içindeki boşluğu doldurabilmek için daha yoğun bir şekilde Celal'in risalelerden, gazete ve dergi kesiklerinden ve binlerce resimden oluşan Hurufilikle ilgili arşivini inceler. İtina ile bir kutuda biriktirilmiş olan bu yazıları okuyup fotoğraflara göz gezdirdikçe, yitirdiği anlamı ve esrarı bulup çıkarabilmesi için bizzat

“yüzlere bulaşmış işaretleri” (287) okuyup çözmesi gerektiğine inanmaya başlar. O esnada ayrıca tesadüfen Hurufiliğin öncüsü Fazlallah'ın hayat hikâyesini okur ve ondan etkilenerek her şeye “yeniden başlamak” (288) için heyecanlanır. Hurufiliğe dair yaptığı bu son okumalar, ona öncelikle dünyanın anlamını kendiliğinden teslim eden bir yer olmadığını, daha sonra da kendisini her şeyde gösteren sırra ulaşabilmek için harflerin esrarını bilmek gerektiğini öğretir. Okuyup anladıkça kendisini daha iyi tanımaya başlar, aydınlanır ve Rüya ile geçirdiği mutlu çocukluk günlerinin de daha sonra yaşadığı “mutlu ve altın çağın” (294) da çok geride kaldığını düşünmeye başlar. Bu arada karşılaştığı notların yönlendirmesiyle M. F. Üçüncü'ye ait olan “Esrar-ı Huruf ve Esrarın Kaybı” isimli risaleye yönelir ve onu okumaya başlar.

M.F. Üçüncü, adı geçen risalesinde, bölümler hâlinde doğrudan veya dolaylı olarak, Batı'nın ilerleyiş Doğu'nun ise geri kalış nedenini ortaya koyar. Ona göre Batı, Orta çağ'dan, öte dünyaya değil de bu dünyaya değer verdiği için çıkmış, Doğu'ya da üstünlüğünü, bu nedenden dolayı kabul ettirmiştir. Yine ona göre Doğu'nun Batı karşısında geri kalış ve dağılışı nedeni ise düşüncesinin merkezini yitirmiş, yani sırsız kalmış olmasıdır. Sır, merkezî nitelikli, her şeyi yöneten ve şekillendiren anlam ile amaçtır. Yani varlıktır. Sırrın yitimi, mutluluk ve zafer çağlarından sonra kendisini boşluk ve anlam kaybı olarak gösterir. Bu anlamsal ve amaçsal boşluğu yeniden doldurmanın yolu ise, yeni girilen medeniyet dairesinin bakış açısıyla her şeyi cümle cümle yeniden anlamlandırmasıdır.

Galip, M. F. Üçüncü'nün söz konusu risalesini okuduktan sonra güçlenip ufkunun genişlediğini hisseder. O, bu yeni farkındalık durumunda iken kendisinde daha önce mücadele edemediği belirsizliğin karşısına çıkma cesaretini bulur ve insanların yüzlerindeki boşluğu görmeye başlar. Baktıkça kendi yüzünün de boş olduğunu fark eder ve anlam ile amaç eksikliğinden kaynaklanan bu sorunu çözecek “anamlı anahtar”ın (317) ise yazmak, yani anlamlandırmak olduğuna kanaat getirir. Bunun için de yerine geçtiği Celal'in köşesinde, onun adıyla yazmaya başlar. Ardı ardına üç yazı kaleme alır. Bu yazılardan ilki, karısı Rüya'ya yönelik açık bir sitemi içerir. Diğer ikisi ise, kendisini yalnız bıraktıkları için Rüya ile Celal'e karşı duyduğu öfkeyi ortaya koyar.

Geçen zaman içinde kendisini de yaşamını da daha iyi anlamaya ve yavaş yavaş da olsa bir yazara dönüşmeye başlayan Galip, içinde olduğu bu durumun yönlendirmesiyle yeniden özgürlüğüyle

karşı karşıya kalır ve karşısına çıkan olanaklar arasında bir seçim yapmak zorundadır. O, ya okuduğu kitabın işaret ettiği gibi anlamlandırma işini üstlenerek her şeye yeniden başlayacak ve kendisini aşacak ya da taklit durumunda kalmaya devam edecektir. Bir diğer ifadeyle, o ya karşılaştığı gerçeği aşacak ya da onu modifiye bile etmeden olduğu gibi bırakacaktır. Olanakların sınırında duran Galip, okumayı bir başkasının belleğini edinmek olarak gördüğü için kendisini aşmak yerine, açılan olanağı kapatarak taklit durumunda kalmayı yeğler. Böylece ideleştiremediğini, dolayısıyla da özgür ve ergin olmadığını yeniden ortaya koyar.

(...) Tuhaf olan şey” diye düşündü Galip, Kapalıçarşı'nın darmadağın sokaklarında kaybolurken, “yüzümdeki harfleri okuduktan sonra artık büsbütün kendim olacağıma iyimserlikle inanabilmem”. (...) Işıl ışıl kuyumcu vitrinlerinin önünden geçerken (...) geçmişte bıraktığı o acıklı ve talihsiz kişiyi düşünmek istemiyordu hiç. (...) Galip şehir manzaralarını görünce içindeki o kişiyi çoktan arkada bıraktığına karar verdi (...) (327-328).

Ulaşılan Sonuç: Suçlama, Umutsuzluk ve Aşağı Olanla Yücenin Çatışmasızlığı

Galip, bu son seçiminden sonra, aynı zamanda, özgün ile taklit olanı ayırma gereği duymayan “yeni [bir] hayata” (329) ilk adımını da atmış olur ve bu durumda iken artık kendisini, “bir başkası olmak istemeyecek kadar bir başkası gibi” (334) hisseder. Ulaştığı sonuç ise, kendisini aşmak değil, durumunu olduğu gibi bırakmak ve sanki elinden gelen her şeyi yapmış gibi insanları suçlamak olur. Ön görülebileceği gibi, bu tarz suçlamaların özünde çoğunlukla, sahil bir şekilde anlam verememe, dolayısıyla da özgür ve ergin olamama sorununun olduğunu biliyoruz. Galip, yaşadıklarını takip eden süreçte, önce bir çocuk gibi davranır, insanları ve dünyayı suçlar. Bir süre sonra da bu suçlamasının ötesine geçerek umutsuzluğunu daha da koyulaştırır ve olumsuz bir yetişkin gibi aşağı olanla yüce olanın çatışmasızlığında duraklar. Birbirine zıt ve olumsuz durumlar arasında salınan Galip, bir süre sonra da aldığı bu kararı pekiştirir ve fikrini yineler. Daha önce olduğu gibi, yine, yoğun bir şekilde aldatılmış olmanın acısını yaşar ve içinde bulunduğu durumun sorumlusu olarak başkalarını görmeye devam eder. Hatta bu durumda iken biraz daha ileri giderek tuzağa düşürülüp “aldatıldığımı” (390) bile iddia eder. O, her ne kadar bu durumda iken hâlâ “kendisi olabilmek için” çok yoğun bir istek duysa da istemesi sahil olmadığı için onu gerçekleştirebilecek iç gücü

kendisinde bulamaz ve en sonunda da kendisini bu hâle düşürenleri öldürmek ister (391).

(...) Hem duyduğu felaket ve yokluk duygusunu daha önceden hissetmiş olduğunu, hem de bu acının insanın hayatta bir kere hissedebileceği kadar güçlü olduğunu biliyordu. Hem içinde hissettiği aldatılışın, yanlısamanın ve kaybın acısını başka kimsenin başına gelmeyecek kadar kendine özgü buluyor, hem bunun bir başkasının satranç oyununu tasarlar gibi önceden hazırladığı bir tuzağın sonucu olduğunu seziyordu (389-390).

İnsan, kendisini, daima, kendi olma veya olmama imkânıyla anlar. Bunun için de insan, söz konusu bu olanakları, ya seçmiştir ya da onların içinde serpilip büyümüştür. Bu bakımdan varoluş, eldeki imkânları yoklama veya boşlama minvalleri üzerinden gidilerek sadece insanın kendisi tarafından karara bağlanabilir. Dolayısıyla da varoluş sorusu, konuşarak değil, daima varolmak suretiyle yoluna koyulabilen bir sorudur (Heidegger, 2008: 13). Martin Heidegger'in alıntılıadığımız bu tespitlerini de dikkate alarak düşünecek olursak Galip, başlangıçta kısmen kötümserdir, ulaştığı bu son noktada ise sorumluluk üstlenmek yerine, kaçışı seçtiği için öfkeli ve suçlayıcıdır. Bunun için de onun suçlayıcı öfkesi, sakinleşeceği yerde, başkasını öldürmeyi isteyecek kadar gelişir ve kötümserliğinin derecesini katlayarak artırır. Bir diğer ifadeyle Galip, açılan kapıdan geçerek kendisini aydınlatmak yerine, olanaklarını harcar ve iç dünyasını karartır. Ardından da duyduğu umutsuzlukla hıncın açılımı olarak hiç ama hiç kimsenin kendisi olamayacağını iddia eder ve bu iddiasına bağlı olarak da anlaşılması güç biçimde, “korkuyla mutluluk, huzurla telaş, intikam duygusuyla kardeşlik sevinci arasında gidip gelen” (391) bir heyecan duyar. Tam da bu esnada kendisi olmaya inancını yitirdiği ve bir umutsuzlukta durakladığı için, özgün olsun veya olmasın önemli olanın bir hikâye oluşturabilmek olduğunu düşünmeye başlar. Ancak onun bu düşüncesi, çok kısa bir süre sonra, içinde olduğu umutsuzluk durumu tarafından gölgelenir:

Hiçbirimiz kendimiz değiliz”, dedi Galip, bir sır verir gibi fısıldayarak. “Hiçbirimiz kendimiz olamayız. Herkesin seni bir başkası olarak görebileceğinden hiç kuşkun yok mu senin? Kendin olduğundan o kadar emin misin sen? Eminsen, kendin olduğuna emin olduğun o kişinin kim olduğundan emin misin? (...) (395-396).

Disharmonik, yani çatışmalı bir varlık olan insan, birbiriyle gergin hâldeki unsurlarını diyalektik bir şekilde kontrol edebildiği müddetçe insandır ve umutludur. Onu yitirdiğinde ise eksik ve umutsuzdur, diyebiliriz. Bir diğer ifadeyle insan, yüce olanın yanında, aşağı olanın karşısında olduğunda umutlu, aşağı olanla yüce olanın gerginliğini yitirdiğinde ise umutsuzdur. Yukarıda izah edildiği gibi, yaptığı seçimlerle umutsuz olduğunu ortaya koyan Galip, ulaştığı bu son “kara” (438) noktada, artık, bir insan olarak kendisini diri tutabilecek olan doğru ile yanlış, iyi ile kötü gibi zıt unsurları arasındaki çatışmayı yitirmiş bir durumdadır. O, bu durumda iken şimdi değil de bir zamanlar hayatın en önemli sorununu, insanın kendisi olması ya da olmaması olarak gören şehzadenin hikâyesini, adeta her seferinde yeniden oluşturarak üç defa anlatır. Aynı zamanda kendi yenilgisinin de imgesel bir karşılığı olan bu hikâyeyi üçüncü ve son kez anlattıktan sonra ise, içinde “ölüm ve beyazlık duygusunu” (400) hissederek arınır ve rahatlar. Ancak onun yaşadığı bu arınma ve rahatlama, kendisini aşır geçtiğini değil de özgünlükten tamamen vazgeçtiğini ve yitirdiği iç gerginliğini artık önemsemediğini ortaya koyar. Edward Wilson, insan için bilinçli zihinsel yaşamın, “salt boşluk doldurmaktan, başka bir deyişle geçmişte deneyimlenen hikâyeleri durmadan gözden geçirmek ve gelecek için birbirinden farklı yeni hikâyeler yaratmaktan ibaret” (Wilson, 2017: 129) olduğunu söyler. Onun bu cümlesini dikkate alarak diyebiliriz ki Galip, ulaştığı bu noktada, açılan olanakları kapatıp anlamsal boşluk içinde, umutsuz ve kendisinden uzak bir durumda kalır. O, son olarak da “(...) Saim, cinayet nedeni olarak gösterilen yazının başlığına dikkati çekerek ‘Kendim Olmalıyım’ sözü üzerine akıl yürütürken, ben kendim olmaktan o kadar uzaklaşmıştım ki bu kara kitaptan da Galip’ten de uzaklaşıyordum sanki” (438) demekle yetinir.

Değerlendirme

Yukarıda izah edildiği gibi *Kara Kitap*, insan varlığını tehdit eden unsuru, ideleştirememeye yahut ergin ve özgür olamama durumu olarak görünüşe çıkaran bir romandır.

Bir kavram olarak ideleştirme, insanı insan kılan varlık şartlarından birisidir ve insanın kendisinden ya da dünyadan kaynaklanan herhangi bir olumsuz hususu, anlamlandırıp aşması ve bir kararlılık durumuna ulaşması demektir. İçinde olunan bir durumun ismi de olan ideleştirme, farkında olunsun ya da olunmasın, daima mümkün bir olanağı sorumlu bir şekilde gerçekleştirmeyi içerdiği için, özgür olmanın açılımlarından birisidir. Dolayısıyla ideleştir-

me, özgür olma ile özgür olma ise ideleştirmeye eşittir. Birbiriyle iç içe geçmiş durumda olan bu hususun insan için başardığı en önemli şey ise, varoluşun her aşamasında yol açıcı bir olanak olarak her daim insana eşlik etmesidir, diyebiliriz.

İdeleştirmenin özgürlükle olduğu kadar, ergin olma ile de bağının olduğunu söyleyebiliriz. Ergin olmak, kısa bir ifadeyle çocukluk doğmasını da yetişkin umutsuzluğunu da sorumlu bir şekilde aşım geçmek demektir. Bu bakımdan ideleştirmeye, özgür olma ile ne kadar ayniyet içindeyse ergin olma ile de o derece ayniliğe sahiptir.

Bir değer ve olanak olarak ideleştirmeye, kendisini en iyi şekilde sözlerle eylemlerde görünüşe çıkarır. Bu fenomen, yazıda açıklanan *Kara Kitap*'ta ise, asıl kişi Galip'in karşılaşmalarıyla açılan olanaklarını kapatması şeklinde kendisini gösterir. Asıl kişi Galip, karısı tarafından yalnız bırakıldıktan sonra, tutunabileceği merkezî bir kendilik değerinin olmadığını anlar. Kendiliğin varlığı, bütünsel nitelikli bir anlam ile amacın olması demektir. Onun yokluğu ise, öyle bir anlam ile amacın oluşturulmamış olduğunu işaret eder. Bu bağlamda kendiliğin yokluğu durumunu sadece Galip değil, başta ustası Celal olmak üzere, ait olduğu toplumu oluşturan kalabalıklar da yaşamaktadır. O, hem kendisine hem de içinde yaşadığı topluma ait olan bu gerçeklikle karşılaştıktan sonra, özgürlüğüyle baş başa kalır ve bir seçim yapmak zorundadır. İki olanak vardır karşısında: O, ya tutunabileceği bir kendilik değeri oluşturacak ya da durumunu olduğu gibi bırakacaktır. Olanakların sınırında duran Galip hem kendisi olmaktan çokça bahseder hem de öyle bir şeye inanmaz. Bunun için de karşısına çıkan kendisini aşma olanaklarını, yaptığı dört esas seçimiyle kapatır ve sanki seçimi yapan kendisi değilmiş gibi sorumluluğu ortada bırakarak çocukça insanları suçlar. Özellikle de en son seçiminden sonra, kendi iç gerçeği tarafından hurdahaş edilmiş, umutsuz ve aşağı olanla yüce olanın gerginliğini yitirmiş bir şekilde öylece kalır. Umutsuzluk da zaten insanı diri tutan bu iç gerginliğin yitirilmesi demektir.

Bir bütün olarak değerlendirildiğinde ise *Kara Kitap*'ı önemli kılan husus, insan varlığını tehdit eden unsuru ideleştirmeme, dolayısıyla da özgür ve ergin olmama durumu olarak görünüşe çıkarmasıdır, diyebiliriz.

KAYNAKLAR

- BALANUYE, Çetin, (2017), *Spinoza'nın Sevinci Nereden Geliyor? - Reddedilmeyecek Felsefî Bir Teklif-*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- HEIDEGGER, Martin, (2008), *Varlık ve Zaman* (Çeviren: Kaan H. Ökten), Agora Kitaplığı, İstanbul.
- MENGÜŞOĞLU, Takiyettin, (1988), *İnsan Felsefesi*, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- PAMUK, Orhan, (2012), *Kara Kitap*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- NEIMAN, Susan, (2017), *Niçin Büyüyelim? -Çocuksu Bir Çağ İçin Altüst Edici Düşünceler-* (Çeviren: Nagehan Tokdoğan), İletişim Yayınları.
- WILSON, Edward O., (2017), *İnsan Varlığının Anlamı*, (Çeviren: Zeynep Sezer), Olvido Kitap, İstanbul.
- KARTAL, Onur, (2017), *Başkasının Politikası -Husserl, Heidegger, Levinas-*, İletişim Yayınları, İstanbul.